

Aleksandra Leszczyńska

Funkcja izolacyjno-zabezpieczająca kary pozbawienia wolności a typologia zakładów karnych

The isolation and protection function of the penalty of imprisonment and typology of penal institutions

Polski system penitencjarny obejmuje 3 rodzaje instytucji karnych: zamkniętą, półotwartą i otwartą, które są jednym z przejawów indywidualizacji kary izolacji. Funkcję izolacji i ochrony kary pozbawienia wolności realizują instytucje karne, w szczególności poprzez ich typologię. Różne rodzaje instytucji karnych wyróżniają się stopniem ochrony i izolacji skazanych oraz wynikającymi z nich prawami i obowiązkami. Na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności pełni funkcję izolacyjną i ochronną, jednocześnie zaspokajając poczucie sprawiedliwości w społeczeństwie. Sprawca jest izolowany, a izolacja ta stanowi ochronę przed dalszymi przestępstwami. W tym opracowaniu zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytanie: czy funkcję izolacji i ochrony można skutecznie wdrożyć w każdym typie zakładu karnego?

Słowa kluczowe: zakłady karne; typy zakładów karnych; kara pozbawienia wolności.

The Polish penitentiary system features 3 types of penal institutions: closed, semi-open and open, which are one of the manifestations of the individualisation of the punishment of isolation. The isolation and protection function of the penalty of imprisonment is implemented by penal institutions, in particular, through their typology. Different types of penal institutions are distinguished by the degree of protection and isolation of convicts, as well as the rights and obligations resulting therefrom. At the stage of executing the penalty of imprisonment, it fulfils the isolation and protection function, while satisfying the society's sense of justice. The

perpetrator is isolated and this isolation is a protection against committing any further offences. This study will attempt to answer the question: can the isolation and protection function be effectively implemented in each type of penal institution?

Key words: prison; types of penal institutions; imprisonment.

Wstęp

W polskim systemie penitencjarnym wyróżniamy 3 typy zakładów karnych – zakłady karne typu: zamkniętego, półotwartego i otwartego¹, które są jednym z przejawów indywidualizacji kary izolacyjnej. To w szczególności poprzez typologie zakładów karnych realizowana jest funkcja izolacyjno-zabezpieczająca kary pozbawienia wolności. Poszczególne typy zakładów karnych rozróżnia stopień zabezpieczenia oraz izolacji skazanych, a także uprawnienia i obowiązki z nich wynikające². Na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności pełni funkcję izolacyjno-zabezpieczającą, jednocześnie zaspokaja poczucie sprawiedliwości społeczeństwa³. Sprawca jest odizolowany i izolacja ta jest zabezpieczeniem przed popełnieniem przez niego kolejnych czynów zabronionych. Sama izolacja służy wykonaniu kary pozbawienia wolności, której stawiane są określone cele⁴. Z uwagi na jej podwójną rolę uznać należy funkcję tę za bardzo istotną. Mając zaś na uwadze najbardziej istotny wyznacznik, zarówno skuteczności, jak i wszelkich innych aspektów związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności, tj. powrotność skazanych do zakładów karnych, która aktualnie i od dłuższego czasu pozostaje na bardzo wysokim poziomie (ponad 50%)⁵ – wykonywanie tej kary powinno podlegać nieustannym dyskusjom stosownych organów. Zwłaszcza pamiętając, że największa grupa osób pozbawionych wolności odbywa karę w zakładach karnych typu zamkniętego, które najmniej sprzyjają

¹ S. Leleńtal, art. 70, [w:] S. Leleńtal, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 6, C.H.Beck, Warszawa 2017, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 2.05.2017).

² A. Marek, *Prawo karne*, wyd. 5, Warszawa 2004, C.H.Beck, s.257.f

³ M. Melezini (red.), *Kary i inne środki reakcji prawno karnej, System Prawa Karnego*, t. VI, C.H.Beck, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 2.05.2017).

⁴ Zob. art. 67 kkw.

⁵ A. Leszczyńska, *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96, s. 53-69.

sprawnemu powrotowi do społeczeństwa osadzonego⁶, a zatem powinny być dla osadzonych ostatecznością.

A. Nawój-Śleszyński wskazuje, iż już w historii były podejmowane próby zmiany systemu penitencjarnego w wyniku postulatów praktyków, jak i teoretyków. Postulaty dotyczyły głównie reformy wewnętrznej struktury jednostek. Kształtowane było to i wyznaczane m.in.: zmianami koncepcyjnymi wykonywania kary pozbawienia wolności, międzynarodowymi standardami, poszukiwaniami optymalnych warunków skutecznego wykonywania kary pozbawienia wolności, rozwojem⁷. Zmiany są nieodłączną częścią kary pozbawienia wolności z uwagi na wielość zagadnień z nią związanych. Dane dotyczące tego najostrzejszego w polskim systemie środka powinny być aktualizowane, a kara modernizowana na tej podstawie, aby mogła ona spełniać postawione jej cele, które od dłuższego czasu się nie zmieniają. Nie zmienia się również metodologia wykonywania tej kary, pomimo istniejących danych, które to co najmniej skłaniają do refleksji na temat zmian⁸.

Artykuł jest próbą scharakteryzowania funkcji izolacyjno-zabezpieczającej oraz jej wpływu na realizację celu wykonywania kary pozbawienia wolności.

Typy zakładów karnych oraz ich specyfika

Zakłady karne typu zamkniętego

Zakłady te charakteryzuje najwyższy stopień izolacji skazanych na karę pozbawienia wolności⁹. Warunki wykonywania kary są w nich bardziej rygorystyczne niż w pozostałych typach zakładów. Cele, w których przebywają skazani, mogą być otwierane w porze dziennej tylko przez określony czas, można przyjąć, że jest to okres między apelem porannym a wieczornym. Dopuszczalne jest zatrudnianie skazanych

⁶ Ibidem, s. 53-69.

⁷ A. Nawój-Śleszyński, *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowania osób pozbawionych wolności patalogizujących funkcjonowanie jednostek więziennych*, [w:] A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 23.

⁸ Statystyka roczna CZSW, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (dostęp: 26.03.2019).

⁹ Regulacje dotyczące zakładów karnych typu zamkniętego znajdują się w art. 70, art. 76, art. 88, art. 88a, art. 88b, art. 89, art. 90, art. 91a, art. 105, art. 115, art. 214 kkw.

na terenie zakładu karnego oraz poza nim, z pewnymi zastrzeżeniami, w przypadku skazanych zatrudnianych poza terenem zakładu karnego musi mieć miejsce pełen system konwojowania. Skazanych odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności można zatrudniać tylko na terenie zakładu karnego¹⁰; nie mogą oni brać udziału w aktywnościach poza jego terenem. Zajęcia sportowe, kulturalne itp. odbywają się na terenie zakładu karnego. W przypadku osób skazanych na karę 25 lat pozbawienia wolności oraz na kary łagodniejsze mogą one – za zgodą dyrektora – brać w nich udział, ale najważniejsza jest każdorazowa zgoda dyrektora zakładu. Dozwolone jest w przypadku wszystkich skazanych, aby brali udział w zajęciach poza oddziałem, w którym są osadzeni. Kolejnym obostrzeniem w tym typie zakładów karnych jest nadzorowany ruch skazanych oraz to, że odbywa się on w sposób zorganizowany. Skazani mogą mieć własne sztućce, bieliznę oraz buty. Zgoda dyrektora potrzebna jest do posiadania własnej odzieży – co do zasady skazani korzystają z tej, którą dostarczają władze zakładu karnego.

Prawo do widzeń przysługuje skazanym dwa razy w ciągu miesiąca. Podlegają one właściwie całkowitej kontroli. Administracja zakładu karnego może podczas widzenia przysłuchiwać się rozmowie, utrzymywać ją, a nawet przerwać. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku korespondencji i rozmów telefonicznych. Administracja kontroluje rozmowy telefoniczne. Korespondencja jest poddawana cenzurze – administracja może się z nią zapoznać, usunąć część tekstu, zamazać lub uczynić go nieczytelnym, nie wolno jednak korespondencji niszczyć. Wyjątkiem jest korespondencja skazanego z obrońcą lub przedstawicielem oraz z organami państwowymi – powinna być ona przekazana skazanemu bezzwłocznie¹¹. W zakładzie karnym typu zamkniętego skazani wyłączeni są z korzystania z przepustek, niemniej istnieją wyjątki¹². Mogą za zgodą dyrektora skorzystać z tzw. przepustki losowej lub przepustki w formie nagrody¹³. Przepustki te są jednak obwarowane przez ustawodawcę wieloma przesłankami formalnymi. Motywacją jest przede wszystkim pewność, że skazany podczas przepustki będzie przestrzegał prawa¹⁴.

¹⁰ J. Lachowski, art. 90, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 23.03.2019).

¹¹ Zob. Art.8a kkw.

¹² Szczegółowe regulacje znajdują się w: art.141a § 1., art.138 § 1., art.139 kkw.

¹³ J. Lachowski, art. 90, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2015, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 24.03.2017).

¹⁴ G.B. Szczygieł, *Zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego w polskim systemie penitencjarnym*, Temida 2, Białystok 2013, s.111-113.

Skazanym w zakładzie typu zamkniętego umożliwia się korzystanie z wyrobów tytoniowych w celach – odbywają oni karę oddzielnie od osób niepalących¹⁵.

Skazani szczególnie niebezpieczni¹⁶ odbywają karę w warunkach innych niż pozostali¹⁷. Przeznaczone są dla nich specjalne cele lub oddziały, które mają szczególne zabezpieczenia o charakterze techniczno-ochronnym¹⁸. Spowodowane jest to potrzebą uniknięcia ryzyka niebezpieczeństwa, jakie mogą stwarzać. W kwestii zabezpieczeń sytuacja wygląda podobnie w pomieszczeniach użytkowych przeznaczonych do pracy, spacerów, spotkań religijnych itp. Zabezpieczenia to m.in. wewnętrzne wzmocnione kraty, kraty okienne, przymocowany trwale sprzęt kwaterekowy. Skazany szczególnie niebezpieczny podlega ciągłemu monitorowaniu w pomieszczeniu dla niego przeznaczonym, także w miejscach sanitarno-higienicznych¹⁹. W razie potrzeby zastosowanie może mieć art.73a kkw, gdzie za zgodą dyrektora zakładu karnego katalog miejsc podlegających monitorowaniu można rozszerzyć. W zakładach karnych zamkniętych zastosowanie ma pełny system ochrony. Jego elementami są m.in. okna wyposażone w kraty, ochrona zewnętrzna, linia ogrodzenia ochronnego, przy której mogą być wyznaczone posterunki uzbrojone²⁰.

Skazanym niebezpiecznym udział w zajęciach przysługuje tylko w oddziałach, w których odbywają karę, za każdym razem podlegają oni kontroli podczas opuszczania, jak i powrotu do celi. Mają ograniczoną możliwość poruszania się po zakładzie, a jeśli już, to odbywa się ono pod wzmocnionym dozorem. Wzmocniony dozór obowiązuje także podczas widzeń, które są w określonym miejscu. Dolegliwością dla skazanego, jednocześnie zabezpieczeniem dla osoby, która ma z nim widzenie, jest zastrzeżenie, że skazany może mieć z drugą osobą bezpośredni kontakt, jednak gdy zachodzi ryzyko niebezpieczeństwa z jego strony, dyrektor zakładu podejmuje decyzję o uniemożliwieniu bezpośredniego widzenia. Dotyczy to również pełnomocnika/obrońcy, który może zażądać, aby uniemożliwiony był bezpośredni kontakt. W trakcie widzeń skazanego obowiązuje zakaz spożywania napojów i artykułów żywnościowych.

¹⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2014, s. 316.

¹⁶ S. Lelental, art. 88a, [w:] S. Lelental, *Kodeks...*, 2017, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 2.05.2017).

¹⁷ Warunki odbywania kary pozbawienia wolności przez skazanych szczególnie niebezpiecznych określa art.88b kkw.

¹⁸ J. Lachowski, art. 88b, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2015, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 22.03.2017).

¹⁹ Zob. art. 88c kkw.

²⁰ S. Lelental, *Kodeks...* 2014, s. 316.

Skazani szczególnie niebezpieczni korzystają wyłącznie z obuwia i odzieży, którą dostaną w zakładzie karnym²¹. Zakłady karne typu zamkniętego nie bez powodu mają pewne obostrzenia, są miejscem, w którym skazani odbywają najbardziej dolegliwe kary za najcięższe przestępstwa, wiele jednak zależy od postawy samego skazanego oraz oceny, której wszyscy skazani są okresowo poddawani, w szczególności od decyzji dyrektora zakładu karnego, który jest jego naczelnym organem. Dyrektor jest organem odpowiedzialnym za bezpieczeństwo i porządek w zakładzie, który mu podlega²². W opisanych zakładach pokazuje się też pewien proces zachodzący u skazanych w nich przebywających – tzw. prizonizacja. Jest to wynik mniejszej możliwości oddziaływania na skazanych, przez co rozpoczyna się u nich mechanizm, w którym oswajają się z otoczeniem więziennym, przystosowują do niego, wszystko to prowadzi do dużego prawdopodobieństwa recydywy²³.

W świetle długoterminowych kar pozbawienia wolności o prizonizacji pisze M. Ciosek, który dzieli jej efekty na pozytywne i negatywne. W aspekcie pozytywnym ma ona przyczyniać się do łagodzenia dolegliwości wynikających z przebywania w zakładzie karnym. Za negatywną stronę uznaje integrację z podkulturą więzienną i ślepe akceptowanie przestępczości²⁴. Nadzieją dla skazanych w zakładach karnych zamkniętych, odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności, może być warunkowe przedterminowe zwolnienie. Powinno być to swego rodzaju wyznacznikiem efektywności oddziaływań penitencjarnych na skazanych²⁵. Instytucja przedterminowego warunkowego zwolnienia z zakładu karnego może jednak zostać zastosowana po spełnieniu przesłanek formalnych i materialnych przez skazanego²⁶. Można też dodać, iż opisaną instytucję uznać należy za niezastąpione „narzędzie” w pracy ze skazanymi nad poprawą ich postaw.

²¹ J. Lachowski, art.88b, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...* 2015, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 22.03.2017).

²² S. Leleń, *Kodeks...* 2014, s. 317.

²³ T. Szymanowski, *Rozdział XVI. System wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 296.

²⁴ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, PWN, Warszawa 2001, s. 214.

²⁵ M. Wielec, *Znaczenie i rola systemów wykonywania kary pozbawienia wolności w resocjalizacji skazanego*, [w:] J. Świtka (red.), M. Kuć (red.), I. Niewiadomska (red.), *Autorytet i godność służb penitencjarnych, a skuteczność metod resocjalizacji*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004, s. 205.

²⁶ J. Lachowski, *Warunkowe zwolnienie z kary dożywotniego pozbawienia wolności – wybrane zagadnienia*, [w:] W. Zalewski (red.), *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015, s. 201-205.

Zakłady karne typu półotwartego

Zakłady karne typu półotwartego są, obok zakładów karnych typu otwartego, najbardziej preferowanymi do wykonywania kary pozbawienia wolności. Skazani w nich przebywający mają większą swobodę niż w zakładzie karnym typu zamkniętego, istnieją szersze możliwości oddziaływań penitencjarnych. Zakład karny typu półotwartego sprzyja sprawnemu powrotowi skazanego do społeczeństwa po odbyciu kary, co do aspektu ekonomicznego, to wykonywanie kary pozbawienia wolności w zakładach półotwartych, co istotne, jest mniej kosztowne niż w zakładach karnych typu zamkniętego²⁷.

Warunki odbywania kary pozbawienia wolności określa się jako zbliżone do wolnościowych, przez co zredukowane jest prawdopodobieństwo recydywy oraz zwiększona szansa na sprawny powrót do społeczeństwa. W ciągu dnia i w nocy – co do zasady – cele, w których przebywają skazani, są otwarte, decyzją dyrektora mogą być zamknięte w nocy²⁸. Mogą oni poruszać się na terenie zakładu karnego wg ustalonego porządku i w wyznaczonych miejscach, a także być zatrudniani w zakładzie karnym oraz poza jego obszarem. W przypadku zatrudnienia poza obszarem zakładu skazani mogą pracować w warunkach zmniejszonego konwojowania lub bez niego, także na samodzielnych stanowiskach²⁹. Poza terenem zakładu mogą również mieć pozwolenie na uczestnictwo w zajęciach o charakterze terapeutycznym oraz w tych na obszarze zakładu. W tym typie zakładów osoby skazane mogą bez opieki funkcjonariuszy udawać się na spotkania o charakterze religijnym. W zakładach karnych typu półotwartego przysługuje możliwość posiadania własnych sztućców, które nie są uznawane za przedmioty stanowiące zagrożenie. Istotną jest też możliwość posiadania własnej odzieży, bielizny, obuwia i ubrań. Czas, w którym skazani mają widzenia, podlega nadzorowi administracyjnemu, jednak same rozmowy mogą być jedynie kontrolowane, tak samo dzieje się w przypadku korespondencji i rozmów telefonicznych. Większą swobodę można też rozumieć przez to, że w zakładzie karnym typu półotwartego, inaczej niż w typu zamkniętego, skazani mają prawo do

²⁷ S. Lelental, *Kodeks...*, 2014, s. 317.

²⁸ Zob. Art. 91 kkw.

²⁹ J. Lachowski, art. 91, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 23.03.2017).

3 widzeń w miesiącu³⁰. W tym typie zakładu, podobnie jak w zakładzie karnym typu zamkniętego, skazani młodociani mają prawo do dodatkowego widzenia w miesiącu. Ważnym uprawnieniem osadzonych w zakładzie karnym typu półotwartego jest otrzymywanie przepustek, które przysługują im w wymiarze nie częstszym niż raz w ciągu 2 miesięcy, w okresie roku jednak liczba dni, w których skazany jest na przepustce, nie może przekroczyć 14³¹. Są to niewątpliwe walory odbywania kary w tym typie zakładu karnego. Stwarzają one bowiem większą możliwość oddziaływania na skazanych w zakładzie karnym, ale także poza jego murami w ramach indywidualnie ustalonego programu oddziaływania³². Są to najbardziej preferowane zakłady do odbywania kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, przy którym wykazuje się najlepsze efekty oddziaływania na skazanych³³. W tym typie zakładów karnych skazani mają możliwość korzystania z wyrobów tytoniowych poza celami mieszkalnymi w wyznaczonych miejscach³⁴. Trudno nie dostrzec powiązania z aspektem ekonomicznym tego rozwiązania. W zakładach karnych zamkniętych zezwalane jest korzystanie z tytoniu w celach, przez co należy tworzyć oddzielne cele dla palących i niepalących, co zapewne generuje dodatkowe koszty i utrudnienia³⁵.

Zakłady karne typu otwartego

Zakłady typu otwartego charakteryzuje najmniejszy stopień zabezpieczenia. Jak wspomniane było wcześniej, są one (obok zakładów typu półotwartego) najbardziej preferowane do wykonywania kary pozbawienia wolności. Cele, w których przebywają skazani, są otwarte cały czas. Osoby skazane są zatrudniane głównie poza terenem zakładu karnego i na samodzielnych stanowiskach. Mogą one brać udział w różnego rodzaju zajęciach oraz wydarzeniach poza terenem zakładu za zezwoleniem. Mają prawo do poruszania się po zakładzie karnym wg ustalonego porządku. Podobnie jak skazani w zakładzie typu półotwartego

³⁰ W zakładzie karnym typu zamkniętego skazanym przysługują tylko 2 widzenia w miesiącu, które za zgodą dyrektora zakładu karnego mogą być połączone.

³¹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd.3, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 692-694.

³² G.B. Szczygieł, *Zwolnienia na...* s. 130.

³³ A. Nawój, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.

³⁴ S. Leleńtal, *Kodeks...*, 2014, s. 317.

³⁵ K. Postulski, *Kodeks...*, 2016, s. 694.

mogą korzystać z własnej bielizny, butów i ubrań. W zakładzie karnym typu otwartego pojawia się możliwość dysponowania przez skazanych pieniędzmi. W kwestii przepustek także mają większą swobodę, mogą z nich korzystać maksymalnie raz w miesiącu, w ciągu roku liczba dni na przepustce nie może przekroczyć 28. Osoby skazane w zakładzie karnym typu otwartego mają możliwość nieograniczonej liczby widzeń, które mogą podlegać kontroli administracji, jednak rozmowy i rozmowy telefoniczne oraz korespondencja takiej kontroli nie podlegają. Ponadto umożliwia się skazanym (jeśli są do tego warunki) samodzielne przygotowanie posiłków, ponad te, które przysługują im w zakładzie³⁶.

W związku z niewielkimi rygorami (w porównaniu do pozostałych typów zakładów karnych), wieloma możliwościami i swobodami, jakie stwarza zakład karny typu otwartego, umieszcza się w nim jedynie skazanych, którzy nie stwarzają zagrożenia dla bezpieczeństwa – umieszczenie w tym typie zakładu oparte jest na większym zaufaniu do skazanego³⁷. Istotne jest, że zakłady karne typu otwartego, pomimo zastosowanych zabezpieczeń wynikających z natury izolacji penitencjarnej, najbardziej służą sprawnemu powrotowi do społeczeństwa osobie skazanej. Prawdopodobieństwo nieprzystosowania się do otoczenia wolnościowego jest, zdaniem autorki, znacznie mniejsze niż w przypadku pozostałych typów zakładów karnych.

Zasady kierowania skazanych do poszczególnych typów zakładów karnych

Zakłady karne typu zamkniętego

Do zakładów karnych typu zamkniętego kierowani są skazani szczególnie niebezpieczni, których należy izolować od społeczeństwa w celu jego ochrony, a także dla bezpieczeństwa pozostałych skazanych³⁸. Odbywają w nich karę:

1) osoby skazane za przestępstwa popełnione w ramach zorganizowanej grupy przestępczej lub związku, który istnieje w celu popełniania

³⁶ Ibidem, s. 695-696.

³⁷ Ibidem, s. 696.

³⁸ S. Lelental, *Kodeks...*, 2014, s. 398-404.

przestępstw, chyba że istnieją przesłanki ku temu, aby skazany nie został osadzony w zakładzie karnym zamkniętym. Wyjątek stanowią skazani mogący stwarzać istotne zagrożenie dla społeczeństwa lub bezpieczeństwa zakładu karnego,

2) skazani, wobec których została orzeczona kara dożywotniego pozbawienia wolności lub 25 lat pozbawienia wolności,

3) osoby skazane, które mają niepsychotyczne zaburzenia psychiczne lub są upośledzone umysłowo, w tym skazani za szeroko rozumiane przestępstwa seksualne, które zostały popełnione w związku z ich zaburzeniami preferencji seksualnych³⁹. U skazanych tych w większości wykazuje się poprawne zachowanie i przestrzeganie reguł zakładów karnych, choć zdarzają się przypadki, które mogą stwarzać zagrożenie dla siebie i otoczenia. Problematiczną kwestią jest zachowanie pozostałych skazanych w stosunku do osoby z zaburzeniami preferencji seksualnych, zwłaszcza jeśli chodzi o przestępstwa dokonane na małoletnich oraz zachowanie osoby z zaburzeniami⁴⁰,

4) skazani, którzy stwarzają istotne zagrożenie dla społeczeństwa lub bezpieczeństwa zakładu,

5) Osoby skazane, które obejmowane są ochroną na mocy ustawy o świadku koronnym⁴¹. Skazani, którzy są objęci szczególną ochroną, jeśli występują w toczącym się lub zakończonym postępowaniu karnym jako świadek, pokrzywdzony, oskarżony lub podejrzany i występuje w stosunku do nich obawa lub podejrzenie zagrożenia dla ich życia lub zdrowia⁴².

Istnieją także fakultatywne przesłanki możliwości umieszczenia skazanych w zakładzie karnym typu zamkniętego poprzez decyzje odpowiednich organów wprowadzone przepisami art. 88 § 6 kkw. Przypadki opisane wcześniej są to sytuacje, w których obligatoryjnie osadza się skazanych. Przy podejmowaniu decyzji o osadzeniu skazanego w zakładzie typu zamkniętego każdorazowo należy dokonać jego oceny oraz stopnia szkodliwości społecznej na podstawie przesłanek, o których mowa w art. 115 § 2 kkw, którego treść stanowi katalog zamknięty, nie można

³⁹ Szczegółowa regulacja przestępstw za które skazani zostają osadzeni w zakładzie karnym typu zamkniętego znajduje się w art. 197-203 kk.

⁴⁰ M. Szejnkowska, *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2013, s. 237-238.

⁴¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 2 grudnia 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o świadku koronnym (Dz. U. z 2014 r., poz. 1801 ze zm.).

⁴² Szczegółowe unormowanie dotyczące osób objętą szczególną ochroną i ich umieszczeniem w zakładzie karnym zamkniętym znajduje się w art. 88d kkw.

zatem interpretować go rozszerzająco, ani rozszerzać treści przesłanek⁴³. Natomiast, jeśli chodzi o ocenę skazanego i to czy „stwarza poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu”, dokonuje się jej na podstawie treści przepisu art. 88a kkw⁴⁴. R. Zawłocki rozpatruje społeczną szkodliwość czynu w różnych ujęciach. Słusznie zauważa, że w ujęciu etycznym należy zastosować regułę, iż im mocniej, bardziej pozytywnie dana wartość jest doceniana w społeczeństwie, tym większa jest szkodliwość społeczna czynu naruszająca wartość⁴⁵. Można to ująć jako pewnego rodzaju zestawienie dobra i zła oraz następstw, jakie powodują.

W zakładach karnych typu zamkniętego umieszcza się skazanych wg kryteriów podmiotowych (osobowości skazanego) oraz przedmiotowych (formalnych). Mając na uwadze kryteria formalne, sąd penitencjarny lub komisja penitencjarna (praktycznie zawsze przeniesienie ma miejsce za sprawą komisji penitencjarnej) mogą przenieść skazanego, który został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności z zakładu karnego typu zamkniętego do typu półotwartego po 15 latach odbywania przez niego kary w zakładzie zamkniętym. Po 20 latach skazany może zostać przeniesiony do zakładu typu otwartego⁴⁶. T. Szymanowski nakreśla celnie problem odejścia od zasady indywidualizacji penitencjarnej. Przeniesienie skazanego powinno następować również na podstawie oceny zachowania skazanego, może nawet głównie na jej podstawie⁴⁷. Regulacja tej sytuacji jawi się niespójnością. Wielokrotnie podkreślane jest bezpieczeństwo zakładu na tle osoby skazanego, który może stwarzać zagrożenie, tak więc należy sądzić, że słusznym byłoby, jako punkt odniesienia, wyróżnić jego zachowanie, tym bardziej że w zakładach karnych typu zamkniętego karę odbywają jednostki najbardziej niebezpieczne, które dopuściły się przestępstw wyjątkowo piętnowanych społecznie. Inne możliwości przeniesienia wymienia się w treści art. 89 kkw.

⁴³ A. Grześkowiak, *Objaśnienie wyrażeń ustawowych*, [w:] A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, R. XIV, wyd. 3, C.H.Beck, Warszawa 2015, s. 722-724.

⁴⁴ J. Lachowski, art.88a, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 23.03.2017).

⁴⁵ R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, C.H.Beck, Warszawa 2007, s. 126.

⁴⁶ Szczegółowa regulacja znajduje się w art. 89 § 3 kkw.

⁴⁷ T. Szymanowski, *Rozdział XIV. Cele, funkcje...*, [w:] T. Szymanowski, J. Międał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 296-297.

Zakłady karne typu półotwartego

Do zakładów karnych typu półotwartego kieruje się:

1) kobiety – co do zasady – odbywające ustawowo karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn. Rozdzielność płciowa ma na uwadze nie tylko względy fizjologiczne, ale przede wszystkim względy psychologiczno-społeczne. Dla kobiet należy wyodrębnić oddział lub celę na oddziale. Wyjątek stanowią przypadki, w których istnieją przesłanki do umieszczenia kobiety w innym typie zakładu karnego⁴⁸;

2) skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, wyjątkiem są szczególne okoliczności przemawiające za tym, aby umieścić go w zakładzie karnym typu zamkniętego. Okoliczności te powinny być rozpatrywane szeroko, tj. istotna jest osoba skazanego i jego postawa, jak również bezpieczeństwo pozostałych skazanych, ale może także chodzić o bezpieczeństwo samego skazanego, okoliczności mogą dotyczyć go bezpośrednio oraz pośrednio⁴⁹;

3) osoby skazane za przestępstwo nieumyślne. Postępowanie ze skazanym za przestępstwo popełnione umyślnie i skazanym za przestępstwo popełnione nieumyślnie znacznie się różni⁵⁰. Skazani tej ostatniej grupy obligatoryjnie kierowani są do zakładów karnych typu półotwartego⁵¹;

4) osoby, które odbywają zastępczą karę pozbawienia wolności. Regulacja dotyczy skazanych, wobec których została zastosowana kara grzywny, a którzy uchylają się⁵² od ich wykonania. Przesłankami ku temu, aby skierować skazanego do zakładu typu półotwartego, są m.in. wcześniejsza niekaralność oraz brak postaw wskazujących na demoralizację⁵³;

5) osoby skazane na karę aresztu, w tym także skazani na karę zastępczą aresztu za wykroczenie⁵⁴.

⁴⁸ J. Lachowski, art.87, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁴⁹ J. Lachowski, art.88, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁵⁰ J. Lachowski, art.82, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁵¹ J. Lachowski, art.88, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁵² L. Osiński, art.65: „ (...) *W doktrynie zgodnie przyjmuje się, iż uchylanie się od odbywania kary ograniczenia wolności zachodzi wówczas, gdy skazany, świadom ciężących na nim obowiązków, składających się na treść określonej postaci kary oraz grożących mu konsekwencji prawnych, na wypadek ich niewykonania i mając ku temu obiektywnie istniejące możliwości, z przyczyn od siebie tylko zależnych, wzbrania się przed wykonaniem w całości lub w części któregośkolwiek z nich w czasie, miejscu i zakresie wynikającym z obowiązujących przepisów oraz wskazanym przez właściwy organ wykonawczy (...)*”, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁵³ J. Lachowski, art.88, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

⁵⁴ J. Lachowski, art.88, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks...*, 2016, <https://sip.legalis.pl/> (dostęp: 23.03.2017).

W zakładach tych karę mogą odbywać skazani, którzy popełnili czyn o niskiej szkodliwości społecznej i niestwarzający zagrożenia. Zasadniczo karę w zakładzie karnym typu otwartego odbywają osoby skazane, które w czasie trwania kary były wcześniej osadzone w innych typach zakładów karnych⁵⁵. Wykonywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego można uznać za nagrodę dla skazanych za ich nienaganną postawę i przestrzeganie przepisów podczas odbywania kary w zakładach typu zamkniętego i półotwartego. Jedyną większą gratyfikacją uznaniową może być wystąpienie administracji z wnioskiem o wcześniejsze warunkowe zwolnienie skazanego z odbycia reszty kary⁵⁶.

Typy zakładów karnych w statystyce penitencjarnej

Dotychczasowe opracowanie warto zestawić z danymi, jakie wyłaniają się ze statystyk. Nie są one nazbyt optymistyczne. W statystyce za rok 2018 odnotowujemy, że na 63 874 skazanych, zaledwie 2077 było osadzonych w zakładach karnych typu otwartego, które to są najbardziej preferowane do wykonywania kary pozbawienia wolności. W zakładach karnych typu półotwartego 30 633 osadzonych, zaś przeważająca liczba osób pozbawionych wolności – 31 234, została osadzona w zakładach karnych typu zamkniętego. Lata ubiegłe statystycznie nie różnią się znacząco. Tendencja wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego trwa od dłuższego czasu. Skutki tego zjawiska są wszechstronnie negatywne. Według autorki dysproporcje są zbyt duże, zwłaszcza jeśli chodzi o zakłady karne typu zamkniętego. Wykazuje się znacznie większe możliwości reedukacyjne i oddziaływania na skazanych w zakładach karnych typu otwartego i półotwartego, zaś wykonywanie kary pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego także z perspektywy ekonomicznej jest najmniej korzystne.

⁵⁵ S. Lelental, *Kodeks...*, 2014, s. 319.

⁵⁶ T. Szymanowski, *Rozdział XVI. Systemy wykonywania...*, [w:] T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze...*, s. 297.

Tabela 1. Liczba osadzonych w zakładach karnych typu zamkniętego w latach 2005-2018

Liczba osadzonych w zakładach karnych typu zamkniętego w latach 2005-2018	
rok	liczba osadzonych
2005	36 464
2006	37 859
2007	38 283
2008	37 013
2009	36 531
2010	35 655
2011	36 805
2012	36 532
2013	33 178
2014	32 290
2015	31 280
2016	30 450
2017	31 040
2018	31 234

Źródło: Informacja statystyczna CZSW MS za lata 2005-2018. Opracowanie własne.

Tabela 2. Liczba osadzonych w zakładach karnych typu półotwartego w latach 2005-2018

Liczba osadzonych w zakładach karnych typu półotwartego w latach 2005-2018	
rok	liczba osadzonych
2005	30 302
2006	33 381
2007	34 805
2008	34 172
2009	34 710
2010	33 805
2011	34 277
2012	37 581
2013	35 506
2014	35 530
2015	32 534
2016	32 435
2017	32 308
2018	30 633

Źródło: Informacja statystyczna CZSW MS za lata 2005-2018. Opracowanie własne.

Tabela 3. Liczba osadzonych w zakładach karnych typu otwartego w latach 2005-2018

Liczba osadzonych w zakładach karnych typu otwartego w latach 2005-2018	
rok	liczba osadzonych
2005	2 772
2006	2 991
2007	3 246
2008	3 041
2009	3 302
2010	2 879
2011	2 861
2012	3 034
2013	2 742
2014	2 507
2015	2 133
2016	2 172
2017	2 172
2018	2 007

Źródło: Informacja statystyczna CZSW MS za lata 2005-2018. Opracowanie własne.

Przedstawione dane statystyczne autorka uznaje za wystarczające do głębokiej refleksji nad polityką karania.

Podsumowanie

Zakłady karne są miejscem trudnym pod kątem grupy społecznej, która się w nich znajduje, jak i w kwestii ich organizacji oraz realizacji funkcji izolacyjno-zabezpieczającej. W przeciwieństwie do środowiska wolnościowego skupiają pewną charakterystyczną grupę osób, które popełniły czyn zabroniony. W związku z tym dostrzega się wśród tej grupy skazanych negatywne zmiany w psychice, trudności w podejmowaniu dobrych decyzji, zaburzenia emocji i świadomości, co często prowadzi do negatywnych zachowań i zaburzeń w zachowaniu⁵⁷. Czynniki te tworzą potrzebę szczególnej organizacji zakładów pod względem ochrony i bezpieczeństwa. Jednostki penitencjarne cechują, jak podnoszono wcześniej, w szczególności właściwości osób, które się w nich znajdują.

⁵⁷ B. Hołyst, *Wikymologia*, Lexis Nexis, Warszawa 2006, s. 1022.

Stosowne organy powinny jednak tworzyć sytuację, w której oprócz tworzenia jednostek dla pewnej zbiorowości osadzonych (zakłady karne typu zamkniętego, zakłady karne typu półotwartego, zakłady karne typu otwartego), poprzez odpowiednią pracę ze skazanymi, oddziaływania, powstaje możliwość umieszczenia osadzonych w zakładach karnych preferowanych do wykonywania kary pozbawienia wolności (zakłady karne typu półotwartego i otwartego).

Skazanych na karę pozbawienia wolności można określić mianem osób znajdujących się w trudnej sytuacji, które potrzebują źródła wsparcia. W zakładach karnych typu zamkniętego źródła te poprzez ich charakterystykę i zastosowane w nich rygory są znacznie ograniczone. W społeczeństwie funkcjonują pewne systemy oparcia społecznego. Wsparcie to można zdefiniować jako „obiektywnie istniejące i dostępne sieci społeczne, które wyróżniają się od innych sieci tym, że poprzez fakt istnienia więzi, kontaktów społecznych, przynależności, pełnią funkcję pomocną wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji”⁵⁸. Autorka za najtrafniejsze rozwiązanie upatruje umieszczanie możliwie wielu osadzonych w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego, a także przywiązanie większej uwagi do skutecznej ich reedukacji. Mało efektywnym i korzystnym jest utrzymywanie skazanych w zakładach karnych typu zamkniętego, co jest niekorzystne z każdej perspektywy, mając również na uwadze cele wykonywania kary pozbawienia wolności⁵⁹, a także samych skazanych, którzy poprzez zwiększony rygor i zaostżenia mogą stawać się osobami jeszcze bardziej zdemoralizowanymi, nie radząc sobie z sytuacją izolacji, w jakiej się znaleźli. Autorka uważa, że przyjmując model skupiający się na osadzeniu możliwie najmniejszej liczby skazanych w zakładach karnych typu zamkniętego, funkcja izolacyjno-zabezpieczająca mogłaby być w dalszym ciągu wypełniania jako jedno z głównych założeń kary, jednak kara pozbawienia wolności mogłaby bardziej efektywnie spełniać swoje podstawowe cele⁶⁰. Ma to także wydźwięk na tle powrotności skazanych do zakładów karnych, która jest na wysokim poziomie, a mogłaby zostać

⁵⁸ H. Sęk, *Wsparcie społeczne jako kategoria zasobów i wieloznaczne funkcje wsparcia*, [w:] Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik, *Zasoby osobiste i społeczne sprzyjające zdrowiu jednostki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 21.

⁵⁹ Zob. A. Leszczyńska, *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności kiedyś i dziś*, [w:] P. Perska-Gradowska, M. Sadowska, A. Nymś-Górna, *Wina, kara, zmiana, wychowanie. Polityka kryminalna i polski system penitencjarny w percepcji studentów*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2018, s. 37-49.

⁶⁰ Zob. art. 67 kkw.

niewielowana poprzez wskazane wyżej działania⁶¹. Oczekiwane efekty można jednak uzyskać jedynie poprzez zmianę polityki penitencjarnej, która powinna bardziej zbliżyć się w kierunku realizowania celów stawianych karze pozbawienia wolności.

W tym miejscu należy podnieść, iż rozwiązaniem niekoniecznie korzystnym z globalnego punktu widzenia, natomiast najprostszym, jest umieszczenie pewnej grupy osób w zakładach karnych typu zamkniętego. Kluczową jednak jest wspomniana wcześniej praca ze skazanymi, która powinna prowadzić do tego, aby powstała możliwość umieszczenia osadzonego w zakładach karnych typu półotwartego, a w kolejnym etapie i w wyniku dalszego oddziaływania umieszczenie osadzonego w zakładzie karnym typu otwartego. W ten sposób skazany, odbywając większą lub mniejszą część kary w zakładzie karnym typu otwartego, ma – zdaniem autorki – największe szanse na brak powrotności z uwagi na przejście pewnej drogi poprawczej, skuteczne wykonanie kary pozbawienia wolności wobec niego. Przyjmując takie rozwiązanie, można również przyjąć, iż realizowanie funkcji izolacyjno-zabezpieczającej może mieć miejsce we wszystkich typach zakładów karnych.

Realizowanie funkcji izolacyjno-zabezpieczającej kary pozbawienia wolności może odbywać się zatem przy skupieniu większej uwagi na „pracy” nad i z osadzonymi, niezależnie od tego, w którym typie zakładu karnego będzie odbywał karę, w większości przypadków wszystkie typy zakładów karnych posiadają stosowne zabezpieczenia, zaś realizacja funkcji tej nie może stać na przeszkodzie realizacji celów tej kary. Osadzenie oskarżonego w zakładzie karnym typu zamkniętego, co do zasady, powinno odbywać się w szczególnych sytuacjach określonych w wyżej wymienionych przepisach, zaś za regułę należałoby przyjąć osadzanie skazanych w zakładach preferowanych do wykonywania kary pozbawienia wolności, tj. typu półotwartego i otwartego. Niezbędnym jest indywidualne potraktowanie osób pozbawionych wolności w myśl zasady *Hominum causa omne ius constitutum sit*, pamiętając, że skazany pozostaje człowiekiem, indywidualną jednostką i może to właśnie klucz do zniwelowania problematyki związanej z karą pozbawienia wolności i jej wykonywaniem.

⁶¹ Zob. szerzej: A. Leszczyńska, *Powrotność...*, s. 53-69.

Bibliografia

- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, PWN, Warszawa 2001.
- Grześkowiak A.(red.), Wiak K.(red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. 3, C.H.Beck, Warszawa 2015.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Lexis Nexis, Warszawa 2006.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2014.
- Leszczyńska A., *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności kiedyś i dziś*, [w:] P. Perska-Gradowska, M. Sadowska, A. Nymś-Górna, *Wina, kara, zmiana, wychowanie. Polityka kryminalna i polski system penitencjarny w percepcji studentów*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2018.
- Leszczyńska A., *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96.
- Marek A., *Prawo karne*, wyd. 5, C.H.Beck, Warszawa 2004.
- Nawój A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Nawój-Śleszyński A., Leszczyńska A. (red.), *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Sęk H., *Wsparcie społeczne jako kategoria zasobów i wieloznaczne funkcje wsparcia*, [w:] Juczyński Z., Ogińska-Bulik N., *Zasoby osobiste i społeczne sprzyjające zdrowiu jednostki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Szczygieł G.B., *Zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego w polskim systemie penitencjarny*, Temida 2, Białystok 2013.
- Szwejkowska M., *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2013.
- Szymanowski T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Wielec M., *Znaczenie i rola systemów wykonywania kary pozbawienia wolności w resocjalizacji skazanego*, [w:] Świtka J.(red.), Kuć M.(red.), Niewiadomska I.(red.), *Autorytet i godność służb penitencjarnych, a skuteczność metod resocjalizacji*, KUL, Lublin 2004.
- Zalewski W.(red.), *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2015.
- Zawłocki R., *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, C.H.Beck, Warszawa 2007.

Akty normatywne:

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz.U. z 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.).

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (Dz.U. z 1997 Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 maja 2001 r. w sprawie sposobów ochrony, obrony i zapewnienia bezpieczeństwa zakładów karnych i aresztów śledczych (Dz.U. z 2001 r. Nr 56, poz. 590 ze zm.).

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 2 grudnia 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o świadku koronnym (Dz.U. z 2014 r. poz. 1801 ze zm.).

Netografia:

Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 24.03.2019).

Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 23.03.2019).

Lelental S. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa 2017, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 2.05.2019).

Melezini M. (red.), *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, System Prawa Karnego, t. VI, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/>, (dostęp: 2.05.2019).

Ministerstwo Sprawiedliwości CZSW, *Roczna informacja statystyczna*, <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, (dostęp: 26.03.2019).

